

secev kasneje pa je sledil dokončni razkroj cesarstva. Avstrija je tedaj doživela podoben konec kot prej navedeni smrtno ranjeni lev na Predelu pred dvema stoletjema, ki simbolizira poraz tedanje Avstrije proti prodirajočim Francozom.

S propadom Avstro-Ogrske se je razblinil tudi sistem vrednot, v katerega je dotlej Kugy neomajno verjel. Leto 1918 je bilo tudi zanj nadvse prelomno, saj se je z njim začelo obdobje zatekanja v spomine. Te je sčasoma prelil v memoaristiko, še posebej kar zadeva gorniško tematiko.

Delo Enrica Mazzolija (napisano je v poljudni obliki, z redkimi opombami) nam postavlja Kugyja na realnejša tla kot smo navajeni. Ne moremo pa reči, da ga razvrednoti, saj nam le prikazuje izbire človeka, ki je do nesrečnega začetka velike vojne polno živel svoje življenje in ki se je z izbruhom vojnega požara zavestno vključil ne samo v njegove neizprosne mehanizme, ampak tudi v usodni odnos med posameznikom in zgodovino.

Ivan Vogrič

Kregar Tone: Med Tatrmi in Triglavom: primerjave narodnega razvoja Slovenec in Slovakov in njihovi kulturno-politični stiki 1848-1938. Zgodovinsko društvo Celje, Celje 2007, 352 strani, ilustrirano.

Dr. Tone Kregar, muzejski svetovalec v Muzeju novejše zgodovine Celje, se je v svojem dosedanjem raziskovalnem delu uveljavil kot opazen poznavalec upravno-političnega razvoja na Slovenskem od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne ter dogajanja med drugo svetovno vojno na celjskem območju, vsestransko pa se je poglobil tudi v primerjalno razčlenitev slovenskega in slovaškega zgodovinskega razvoja od leta 1848 dalje. Slednje na poseben način izstopa iz njegovega raziskovalnega dela, saj se omenjena problematika navezuje na širši srednjeevropski prostor, v katerega je bil organsko vpet slovenski zgodovinski razvoj. Ker je v slovenskem zgodovinopisju zelo malo celostnih primerjav narodnopolitičnega, idejnega, kulturnega in gospodarskega razvoja slovenskega in drugih srednjeevropskih narodov ali celo širše, je raziskovalna pozornost na tem področju še toliko bolj zaželeno. S tega področja je namreč le nekaj parcialnih oziroma krajših obravnav (dela dr. Borisa Mlakarja, dr. Boža Repeta, dr. Petra Vodopivca), opozorimo pa lahko še na zbornika *Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956* (Koper, 2000) in *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju = Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert* (Ljubljana, 2004) ter delo aktualne *Meddržavne slovensko-hrvaške zgodovinske komisije*. Pa tudi omenjena zbornika in zgodovinska komisija imajo specifični značaj, saj se osredinjajo le na neposredno razvojno prepletanje sosednjih narodov in njihove dostikrat občutljive medsebojne odnose in niso zastavljeni kot celostne primerjalne študije novejšega zgodovinskega razvoja Slovencev, Italijanov, Avstrijskih Nemcev in Hrvatov. Kregarjeva študija *Med Tatrmi in Triglavom* zato pomembno razpira dosedanje spoznavno razsežnost slovenskega zgodovinopisja.

Izjemno zanimivi primerjavi slovenskega in slovaškega razvoja v novejši zgodovini - konkretno v času med svetovnjima vojnoma - sta se doslej poleg dr. Toneta

Kregarja posvetila še slovenska zgodovinarja dr. Jure Gašparič in dr. Bojan Godeša; prvi je obravnaval vprašanje ločitve Slovencev in Slovakov od avstro-ogrške monarhije leta 1918 in njihovo vključevanje v Kraljevino Slovencev, Hrvatov in Srbov (Kraljevina SHS) oziroma Češkoslovaško republiko (ČSR), drugi pa je primerjal narodnopolitični položaj Slovencev in Slovakov konec tridesetih let. Široko in zaokroženo primerjavo zgodovinskega razvoja Slovencev in Slovakov v celotnem obdobju med svetovnjima vojnama oziroma v letih 1918-1938, dejansko pa vse od srede 19. stoletja do leta 1941, pa je v svoji študiji opravil dr. Tone Kregar.

Avtor je študijo razdelil na štiri temeljne vsebinske sklope. Po *Predgovoru* (str. 5-7), v katerem opozori na potrebo po osvetljevanju novih vidikov "nacionalnega vprašanja in razvoja v srednjeevropskem prostoru 19. in 20. stoletja" (str. 6-7), v prvem vsebinskem sklopu *Slovenci in Slovaki v Habsburški monarhiji 1848-1918* (str. 9-92) predstavi zgodovinski razvoj Slovencev in Slovakov od leta 1848 do 1918. V uvodu ugotavlja, da lahko med obema narodoma, čeprav sta živela v različnih polovicah monarhije (po uvedbi dualizma 1867 tudi formalno), "najdemo toliko sorodnosti ter podobnosti kot med redko katerima drugima narodoma srednjeevropskega prostora" (str. 10). Oba naroda sta se na začetku narodnega preporoda soočila s svojim "nezgodovinskim" položajem, ki jima je močno otežil razvojno pot v moderna politična naroda in oblikovanje lastne narodne identitete. Delila sta si podoben narodnoemancipacijski napor (Slovenci nasproti avstrijskemu nemštvu, Slovaki nasproti Madžarom) in v njem utemeljena prizadevanja na političnem in kulturnem področju. Udaril ju je tudi isti množični in tragični fenomen - izseljevanje. Prav tako je bila pri obeh narodnih gibanjih na prelomu stoletja že vzpostavljena tradicionalna evropska delitev političnostrankarskega prostora na katoliški, liberalni in marksistični del (pri Slovencih že v devetdesetih letih 19. stoletja). Oba naroda sta tudi veljala za lojalna habsburški dinastiji in ta sloves "so tako Slovaki kot Slovenci /.../ ohranili praktično vse do zadnjih let 1. svetovne vojne" (str. 54), ko sta ju jugoslovanska oziroma češkoslovaška ideja vodili v novi državi - Kraljevino SHS/Jugoslavijo oziroma (prvo) Češkoslovaško republiko. Seveda pa omenjene sorodnosti niso bile enoznačne in so se, kot avtor argumentirano opozarja, v posameznih segmentih opazno razločevale. Omeniti velja, da so se Slovenci in Slovaki v tem obdobju prek političnega in literarnega tiska tudi seznanjali drug o drugem, "čeprav o kakšnih tesnejših povezavah, ki bi zrasle na tem temelju, vse do razpada habsburške monarhije še ne moremo govoriti" (str. 86). Skromni slovensko-slovaški stiki "so bili omejeni na kulturno področje oz. angažirane posameznike iz kulturno-političnih elit obeh narodov ter pogosto pretežno napitniško-manifestativnega značaja, medtem ko širše politične konotacije z redkimi izjemami niso premogli" (str. 307). Na koncu prvega vsebinskega sklopa avtor opozori na eno od teh izjem, ki je imela "dolgoročne posledice v prvi polovici 20. stoletja". Leta 1914 se je namreč slovaški katoliški duhovnik dr. Jozef Tiso, med obema svetovnjima vojnama eden vodilnih slovaških avtonomističnih politikov, nato celo predsednik Slovaške republike, kot vojni kurat v Mariboru seznanil s slovenskimi duhovniki, med drugim tudi z dr. Antonom Korošcem. To srečanje je v marsičem spremenilo njegove poglede na politično dejavnost in usmerilo njegovo nadaljnjo pot, saj je bil tako navdušen nad političnim, gospodarskim in družbenim delovanjem svojih ideoloških somišljenikov na Slovenskem,

da je sklenil njihova spoznanja in izkušnje prenesti in uveljaviti tudi na domačih tleh. Kot ugotavlja avtor "slovenskega vpliva (vsaj začetnega) na razvoj slovaškega klerikalizma zato ne gre zanemariti". In sicer "zaradi dogajanja v naslednjih desetletjih, ki je potrdilo, da sta slovenski in slovaški politični katolicizem odtlej stopala po dokaj vzporedni in primerljivi poti, se napajala na skoraj identičnih ideoloških izhodiščih in v veliki meri vodila sorodno praktično politiko" (str. 91, 92).

V drugem vsebinskem sklopu *Slovenci in Slovaki med avtonomijo in centralizmom 1918-1938* (str. 93-159) avtor obravnava vprašanje vzporednic in različnosti slovenskega in slovaškega narodnopolitičnega razvoja v času med svetovnimi vojnami. Njihovo razčlenitev je izpeljal na podlagi temeljnih značilnosti jugoslovanske in češkoslovaške države in položaja slovenskega oziroma slovaškega naroda v njej. Avtor ugotavlja, da sta z zaustavitvijo raznarodovalnega pritiska, natančneje germanizacije v slovenskem in madžarizacije v slovaškem primeru, obe novi državni tvorbi sicer pomembno prispevali k slovenski oziroma slovaški narodni osamosvojitvi (na kulturnem, političnem in - zlasti pri Slovencih - gospodarskem področju), vendar pa jima ni uspelo rešiti slovenskega oziroma slovaškega narodnega položaja v skladu z avtonomističnimi narodnopolitičnimi pričakovanji in željami večinskega dela obeh narodov. Tako jugoslovanska kot tudi češkoslovaška država sta namreč bili zasnovani na načelu državnega centralizma in narodnega unitarizma (načela o narodni enotnosti Slovencev, Hrvatov in Srbov oziroma Čehov in Slovakov), kar je pri obeh narodih porodilo močno narodno-avtonomistično gibanje, temelječe na zavesti o njuni narodni samobitnosti in zahtevi po njeni državnopравни uveljavitvi. Slovenski in slovaški avtonomizem sta tako kljub različni stopnji demokracije oziroma politične kulture obeh držav - prva Jugoslavija je bila "vse prej kot stabilna in demokratična država", medtem ko je ČSR "predstavljala dokaj solidno in stabilno (liberalno) demokracijo" (str. 103, 150) - izhajala "iz povsem primerljivih temeljev" (str. 150) in bila "ena najpomembnejših sestavin /.../ boja /.../ političnih strank". Te so se v osrednjem političnem problemu obeh držav - nacionalnem vprašanju - razdelile na enak način. Pri obeh narodih sta se oblikovala unitarnocentralistični in narodnoavtonomistični pol, ki sta bila "sestavljena iz političnih strank, katerih ideološka in svetovnonazorska usmeritev" je bila v glavnem "precej podobna". Glavni zagovornik unitarnocentralistične države na Slovenskem je bil večinski del liberalnega tabora (ob njem so ga zagovarjali še socialisti), podobno pa so čehoslovakistični koncept (češkoslovaški narodni unitarizem) in državni unitarizem na Slovaškem zagovarjali agrarci (Republikanska stranka poljedelskega in malokmečkega ljudstva), ki jih je, "kljub določenim svetovnonazorskim, pa tudi praktično političnim razlikam in zadržkom, mogoče primerjati s slovenskimi liberalci". Podobno kot na Slovenskem so tudi na Slovaškem unitarnocentralistični narodnodržavni koncept zagovarjali še socialisti, ki pa "v (češko)slovaškem političnem življenju igrajo neprimerno važnejšo vlogo od svojih slovenskih oz. jugoslovanskih tovarišev" (str. 151).

Enake vzporednice kot pri obeh unitarnocentralističnih polih najdemo tudi pri slovenskih in slovaških avtonomistih. Najpomembnejši predstavnici tako slovenskega kot slovaškega avtonomizma sta bili poudarjeno katoliški stranki - Slovenska ljudska stranka in (Hlinkova) Slovaška ljudska stranka. Kot avtor ustrezno pojasni, "SLS in HSLS sicer nista edini avtonomistični stranki, sta pa daleč in nesporno

najmočnejši in najvplivnejši, saj za njima ves čas stoji relativna, v slovenskem primeru celo absolutna, večina Slovakov in Slovencev". Obe se tudi "napajata na istem ideološkem izvoru političnega katolicizma, uživata podporo katoliške Cerkve, med njunimi najvidnejšimi člani pa so tudi katoliški duhovniki" (str. 151). Omenimo naj, da so ob obeh katoliških strankah idejo narodne avtonomije podpirali tudi njihovi ostri ideološki nasprotniki - komunisti. Pri tem so od srede dvajsetih let, ko sta Komunistična stranka Jugoslavije in Komunistična stranka Češkoslovaške opustili svoja prvotna unitarnocentralistična stališča, v ilegalo potisnjeni slovenski komunisti oblikovali dognan federativni državnopravni program, medtem ko je legalna KSČS zastopala "neizravno in spremenljivo koncepcijo slovaške avtonomije" (str. 124). Na koncu drugega vsebinskega sklopa avtor opozori tudi na bistveno razliko v vprašanju slovenske oziroma slovaške avtonomije. HSLS jo je v politični konstelaciji, povezani z znanim Münchenskim sporazumom oktobra 1938 dosegla, Slovincem oziroma SLS pa to v prvi Jugoslaviji ni uspelo. Vendar pa je imela slovaška avtonomija "precej slab priokus. (str. 158). Botrovali so ji namreč Hitlerjevi politični interesi, ki so kasneje vplivali tudi na različen položaj Slovencev in Slovakov med drugo svetovno vojno. "Za razliko od Slovakov, ki so obdobje druge svetovne vojne (kakor pač že) prebrodili v lastni, skrajno desni, katoliško(klerikalno)-avtoritativni in (pro)fašistični državi, ki je bila kot nemški satelit seveda na strani sil osi, je Slovence doletela okupacija, ki je slovenstvo obsodila na uničenje v kulturnem in političnem, v veliki meri pa tudi fizičnem smislu." (str. 159)

Po razčlenitvi slovenskega in slovaškega narodnega položaja in narodne politike med svetovnima vojnama avtor v tretjem vsebinskem sklopu *Slovaški politični tisk o Slovincih 1918-1941* (str. 160-212) predstavi pisanje slovaškega političnega in literarnega časopisja o Slovincih in razmerah v slovenskem prostoru v omenjenem obdobju. Podrobno razčleni pisanje najpomembnejših slovaških političnih dnevnikov (glasila slovaškega dela češkoslovaških agrarcev *Slovenský Denník*, glasila HSLS *Slovák*, glasila slovaških socialistov *Robotnícke Noviny* in komunističnih glasil *Pravda* oziroma *Pravda Chudoby*) in tudi drugih glasil in revij o bistvenih vprašanih slovenske politike in slovenskega naroda v letih 1918-1941. Značilno je, da so omenjena glasila oziroma politične opcije, ki so jih predstavljala, razmere v slovenskem in jugoslovanskem prostoru ocenjevali skladno s svojimi idejnimi, socialnimi in narodnopolitičnimi stališči, ki so jih zagovarjali v zvezi z notranjo politiko in razmerami v svoji državi. To se je videlo zlasti pri obravnavi slovenskega narodnega vprašanja, ko se je vodilna slovaška avtonomistična sila HSLS poudarjeno postavila na stran SLS, najvidnejši predstavniki nasprotnega narodnopolitičnega koncepta, agrarci, pa so se postavili na stran slovenskih liberalnih unitarističnih političnih sil. In tudi sicer so bile "svetovnonazorske tirnice" (str. 184) oziroma strankarska idejnopolitična izhodišča v slovaški politiki odločilni za pozitivno ali negativno ocenjevanje položaja in politike posameznih slovenskih in jugoslovanskih političnih gibanj in strank. Drugače pa je bila iz slovaškega tiska in politike "razvidna velika simpatija do Slovencev in slovenske kulture, pri čemer se poudarjajo skupne značilnosti, kot so majhnost, podobna zgodovinska usoda in neprijazna preteklost, slovenska kulturna in znanstvena produkcija. Kulturno-umetniško ter društveno življenje so deležni velikega občudovanja, slovensko marljivost, vztrajnost in potrpežljivost pa slovaški pisci ponujajo Slovakom za vzor na različnih področjih." (str. 308) Na tem mestu velja še opozoriti, da je v omenjenem

duhu Slovence v posebnem članku, objavljenem v *Slovenskem narodu* na novega leta dan 1924, pozdravil tudi bratislavski župan dr. L'udovit Okánik (SN, leto LVII, št. 1, 1. 1. 1924, dr. Ljudevit Okanik, župan mesta Bratislave: Slovaki in Slovenci). Poleg omenjenega sta bila v slovaški javnosti in tisku opazna tudi prizadeto spremljanje težkega položaja Slovencev v fašistični Italiji (tržaški proces) in razumevanje za omejene razvojne možnosti slovenske narodne celote, razdeljene med štiri države.

Tako kot je na podlagi pisanja osrednjih časnikov in revij predstavil slovaški pogled na slovenske razmere med svetovnjima vojnoma, je avtor storil tudi v obratni smeri. To je izpeljal v četrtem vsebinskem sklopu *Slovenski pogledi na slovaško vprašanje 1918-1938* (str. 218-305). Osredotočil se je na najmočnejša slovenska idejnopolitična tabora - katoliškega in liberalnega, saj se "po pričakovanju /.../ Slovakom in slovaškemu vprašanju znotraj ČSR največ posvečata osrednja slovenska politična dnevnika v obdobju med obema vojnoma, katoliški Slovenec in liberalno Jutro. /.../ Ob njiju se Slovaki znajdejo, sicer v znatno manjši meri, tudi na straneh ostalega slovenskega političnega tiska /.../ ter v člankih in razpravah nekaterih drugih slovenskih periodik, glasil in revij." (str. 213) Temeljni poudarek v slovenski obravnavi slovaških razmer med svetovnjima vojnoma je bil seveda namenjen vprašanju slovaške avtonomije, na katero sta najmočnejša slovenska politična bloka - tako kot so se ravnali tudi na Slovaškem - gledala na podlagi stališč, ki sta jih zagovarjala v zvezi z narodno problematiko v svoji državi. SLS je podpirala avtonomistična prizadevanja HSLS, liberalci pa so jih skladno s svojim unitarističnim konceptom obsojali. To so poudarili tudi ob vzpostavitvi slovaške avtonomije leta 1938, ki jo je SLS podprla, liberalna politika pa ne. Podobno je bilo tudi ob oblikovanju samostojne slovaške države marca 1939, le da jo je slovenski katoliški vrh sprejel bolj zadržano, "saj je v njegovem vrednotenju prevladala zaskrbljenost nad razpadom Češko-Slovaške, oz. strah pred podobnim jugoslovanskim scenarijem" (str. 304). Glede drugih aktualnih vprašanj slovaške politike in češkoslovaške države pa velja ugotovitev, da so jih na Slovenskem, podobno kot je bilo tudi na Slovaškem, tolmačili skladno s svojimi svetovno-nazorskimi in idejnopolitičnimi nazori. Opozoriti velja še na avtorjev vnovičen poudarek o visoki medsebojni naklonjenosti obeh narodov, saj ni bila naklonjenost Slovencev do Slovakov nič manjša, kot je bilo obratno. Pri tem je s svojimi prispevki v tisku izstopal vodilni slovenski slovakist 20. stoletja prof. Viktor Smolej, "ki je Slovincem za zgled ponujal zlasti slovaško energičnost, elan in - kot je naslovil tudi enega izmed svojih člankov - veselje do življenja" (str. 308-309).

Avtorjeva metodološka odločitev, da izvede primerjavo slovenskega in slovaškega razvoja v času med svetovnjima vojnoma tako, da odgovori na vprašanje, kako so pisali drug o drugem, je dala mnogo zanimivih podatkov in ugotovitev. Pregled pisanja slovenskih in slovaških časopisov in revij namreč pokaže, da so narodnopolitični položaj in razmere v drugi državi opazno spremljali tudi na način, ki je izražal "zrcaljenje razmer na tujem v lastno okolje, za lastne potrebe in v domačih politično-medijskih obračunih" (str. 308). To je vsekakor pomembno dejstvo, ki dopolnjuje primerjavo razvoja Slovencev in Slovakov med svetovnjima vojnoma. Podobnega položaja obeh narodov so se torej na eni in drugi strani dobro zavedali in tudi poudarjeno opozarjali nanj. Zaradi vpetosti Slovencev in Slovakov v dvoje unitarističnih držav pa do trdnjšega kulturnega ali celo poli-

tičnega mostu med obema narodoma ni prišlo. Kot avtor opozarja v sintetičnem *Zaključku* (str. 306-310), je "tudi v obdobju med obema vojnama /.../ slovensko-slovaško sodelovanje ostalo v domeni različnih formalnih in neformalnih skupin, institucij, društev, gibanj in posameznikov s pretežno katoliškim svetovnonazorskim predznakom". To ni presenetljivo, saj je "zaradi primerljivega odnosa do narodnega vprašanja /.../ najaktivnejšo vlogo pri stikih in sodelovanju Slovencev in Slovakov odigral njun katoliški pol, ki je z odkrito podporo avtonomističnim težnjam poudarjal lastno narodno samobitnost, obenem pa pozdravljal in podpiral podobne in primerljive narodne, ideološke in religiozne usmeritve tudi druge. Prav iz katoliških krogov obeh narodov in njihovega medinstitucionalnega sodelovanja so izšli najpomembnejši poznavalci kulture drugega naroda, plodni prevajalci in nasploh uspešni zbliževalci slovenstva in slovaštva." (str. 309) Navedena ugotovitev zaokroža avtorjevo študijo, ki je na kratko predstavljena še v slovaškem (str. 311-314), nemškem (str. 315-319) in angleškem povzetku (str. 320-324). Študijo odlikuje bogata dokumentiranost. Njen znanstveni aparat obsega 1098 opomb, široko raziskovalno razsežnost pa kaže tudi seznam *Virov in literature* (str. 326-343). Posebna odlika študije je tudi slikovno gradivo, ki smiselno spremlja njeno vsebino.

Študija dr. Toneta Kregarja *Med Tatrami in Triglavom* je za tisk prirejena doktorska disertacija, ki jo je avtor 7. novembra 2007 ubranil na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. V svoji že uveljavljeni knjižni zbirki *Zgodovini.ce* jo je izdalo eno od najbolj vidnih slovenskih zgodovinskih društev - Zgodovinsko društvo Celje. Primerjava narodnega razvoja Slovencev in Slovakov in njihovih kulturno-političnih stikov v letih 1848-1938 je tako nov in v jasno razpoznavni raziskovalni energiji utemeljen prispevek, ki so ga *Zgodovini.ce* posredovale v slovenski zgodovinopisni prostor. Njegov glavni pomen je opazna poglobitev poznavanja zgodovinskega položaja slovenskega naroda v srednjeevropskem prostoru, prikazana skozi razvoj moderne slovenske in slovaške politične misli in novejša narodne zgodovine do druge svetovne vojne.

Z gornjo ugotovitvijo bi lahko že končali naše poročilo, če nas le-ta ne bi navedla k misli, ki se tako rekoč tudi sama ponuja. Avtorjeva celostna primerjava slovenskega in slovaškega razvoja do druge svetovne vojne namreč v bralcu vzbudi zanimanje tudi za kasnejše obdobje, zaobjeto v vprašanju, kakšne so bile podobnosti in razlike v razvoju Slovencev in Slovakov med drugo svetovno vojno in po njej? Kdo bo odgovoril na to vprašanje, ne vemo, vsekakor pa je omenjena problematika upoštevanja vreden izziv. Nanj - in s tem zaključujemo poročilo - je opozoril tudi avtor, ki je v svoji pretehtani študiji med drugim zapisal: "Antifašistično, osvobodilno in revolucionarno gibanje obeh narodov, obnova ČSR in Jugoslavije ter njuna, dobra štiri desetletja trajajoča komunistična epizoda, ki se je ob koncu 20. stoletja iztekla v lastno državnost in suverenost, čemur je leta 2004 sledil še vstop obeh držav v Evropsko unijo, pa so že predmet druge zgodbe, ki glede primerjave Slovencev in Slovakov ni prav nič manj zanimiva." (str. 159)

Jurij Perovšek